

*Чеберяк А. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ ЯК ЗАСОБУ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ

Анотація. У статті розглянуто функціонально-стилістичні характеристики парцеляції як засобу експресивного синтаксису. Встановлено, що парцеляція функціонує на межі мови і мовлення. Явище парцеляції зумовлене проникненням усно-розмовних тенденцій у писемну практику і зорієнтоване на навмисний емоційний вплив на читача, завжди експресивний. Синтаксичне явище парцеляції є наслідком інтонаційного та смислового членування єдиної синтаксичної структури на кілька конструкцій-висловлень з метою актуального наголошення виділених компонентів.

Стилістичний ефект парцеляції залежить не тільки від значень, які вона виражає, але також і від структури парцельованих конструкцій, тобто від того, із скількох компонентів вона складається, які синтаксичні одиниці містить парцелят, як відокремлений парцелят від опорного слова базової частини, що знаходиться з ним в тісному синтаксичному зв'язку. Доведено, що з погляду виразності більш експресивними є багатоконпонентні парцельовані конструкції, де виділені компоненти створюють особливе експресивне навантаження, актуалізують кожен парцелят, створюють певну градацію, динаміку, ритмізацію висловлення. Співставлення дистантного і контактного парцелятів з погляду експресивності дозволило стверджувати, що контактний парцелят експресивніший: унаслідок постпозиції він незмінно акцентується.

Стилістичний акцент у парцельованій конструкції робиться саме на парцеляті. Він підсилює інформаційний зміст базової частини, підкреслює її значущість, концентрує увагу читача на експресивній виразності виділеного фрагмента, увиразнює його в емоційному плані. Парцельовані конструкції у публічних виступах, поєднуючись з різноманітними лексичними та синтаксичними стилістичними прийомами, виконують функції динамізації, акцентуації, уточнення та експресивізації мовлення.

Ключові слова: парцеляція, експресивний синтаксис, функціонально-стилістичні особливості, базова частина, парцелят.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Помітною ознакою сучасної писемної мови є тенденція до інтенсивного запозичення розмовного узусу, внаслідок чого спостерігаються певні зміни відповідних мовних структур. Синтаксичне явище парцеляції є засобом експресивного синтаксису, що функціонує на межі мови і мовлення та пов'язане з функціонально-комунікативним планом речення. О.О. Селіванова подає два визначення цього поняття, називаючи парце-

ляцію синтаксичною універсалією мовлення, що «передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом; а також стилістичною фігурою, що ґрунтується на розділенні речень на відрізки з метою увиразнення, експресивності, динамізму мовлення тощо» [1, с. 536]. Це засіб «інтенсифікованої виразності елементів мови, експресивність яких закладена в граматичній структурі» [2, с. 43].

Парцеляція є одним з найяскравіших прийомів експресивного синтаксису художніх та публіцистичних текстів, який викликає безперечний інтерес дослідників. Основним завданням публіцистичного дискурсу є переконання та вплив на аудиторію читачів (глядачів). Реалізація цієї інтенції здійснюється різноманітними лексико-семантичними та синтаксичними засобами, зокрема, й шляхом використання парцельованих конструкцій. Розчленування цілісної структури на кілька конструкцій-висловлень сприяє актуалізації виділених елементів. Парцельовані компоненти наголошують, доповнюють, уточнюють, емоційно акцентують інформацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У сучасному мовознавстві явище парцеляції активно досліджують вітчизняні та зарубіжні лінгвісти. Парцеляцію в структурно-граматичному плані розглядають О. Волобуєва, Н. Івкова, А. Коваль, Т. Марченко, С. Марич та ін. Численні дослідження присвячені вивченню парцеляції як стилістичного засобу експресивності художнього тексту (У. Гринишин, Т. Шевченко, В. Ачилова, Т. Буйницька, Т. Вавринюк, З. Денисенко, Л. Топчий та ін.) та публіцистики (Ю. Старовіт, Л. Конохова, Н. Конопленко, Т. Сербіна та ін.).

Отже, спостерігаємо значну кількість наукових розвідок, які порушують питання функціонування парцеляції в усному мовленні та на письмі, що свідчить про перспективність дослідження цього явища експресивного синтаксису.

Формування мети статті. Метою даної статті є дослідження функціонально-стилістичних особливостей парцельованих конструкцій у промовах президента В. Зеленського під час російсько-української війни, опублікованих на офіційному сайті <https://www.president.gov.ua>. Особливості використання явища парцеляції сприяють динамізації, акцентуації, драматизації та експресивізації певних фрагментів висловлення, що дозволяє автору якнайкраще реалізувати функцію переконання. Результати нашого дослідження сприятимуть кращому розу-

мінно стилістичного потенціалу даного експресивного засобу, що і визначає актуальність цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилiстичнi функцiї парцельованих конструкцiй нерозривно пов'язанi з рiзноманiттям семантико-синтаксичних вiдношень, що виникають мiж парцелятом i базовою частиною. Стилiстичний ефект парцеляцiї залежить не тiльки вiд значень, що вона виражає, але також i вiд структури парцельованих конструкцiй, тобто вiд того, iз скiлькиох компонентiв вона складається, якi синтаксичнi одиницi мiстять парцелят, як вiдокремлений парцелят вiд опорного слова базової частини, що знаходиться з ним в тiсному синтаксичному зв'язку.

З погляду виразностi бiльш експресивними є багатокомпонентнi парцельованi конструкцiї, тодi як двокомпонентнi часто тiльки видiляють, пiдкреслюють якiсь момент висловлення. Порiвняйте:

1. Багатокомпонентна парцельована конструкцiя.

Але настав час демократичного свiту закрiпити все це належними юридичними iнструментами. Статусом держави-терориста для Росiї. Спецiальним трибуналом щодо росiйської агресiї. Спецiальним компенсацiйним механiзмом, який спрямує кошти держави-терориста тим, кого вона хотiла знищити. I, звичайно, новими санкцiями за терор (14.07.22).

2. Двокомпонентна парцельована конструкцiя.

Ми знавали нових ударiв щодня, дiзнавалися про новi трагедiї щодня, але витримали завдяки тим, хто викладався на повну щодня. Заради iнших (24.02.23).

Нанизування парцелятив створює особливу прозаїчну строфу, впливає на експресивне навантаження видiлених фрагментiв, актуалiзує кожен парцелят, утворюючи певну градацiю, посилює динамiку висловлення.

Парцеляти, представленi словоформою, мiнимальним словосполученням частiше виконують функцiю експресивного видiлення.

Україну не зламали! Нiколи. (27.06.22)

Дуже виразнi парцеляти-одиначнi означення або парцеляти-дiєслова-присудки. Завдяки самостiйностi iнтонацiї при сильнiй смисловiй залежностi максимально пiдвищується комунікативна значущiсть вiдокремлених вiдрiзкiв. Напруга i емоцiйностi, виражена вiдмежованими предикатами, посилює драматизм.

... ворожа технiка може з'явитися в центрі Києва тiльки в такому виглядi. Спалена, зруйнована та знищена (24.08.22).

I ми нарештi стали справдi єдиними. Нова нацiя, яка з'явилася на свiт 24 лютого, о 4 ранку. Не народилася, а вiродилася. Нацiя, яка не плакала, не кричала, не злякалася. Не втекла. Не здалася. I не забула (24.08.22).

Парцеляти, вираженi предикативними частинами або поєднанням словоформ, словосполучень i предикативних частин, як правило, виконують функцiю iнформацiйного поглиблення (уточнення, пояснення, iнформацiйного розгортання). Серед парцелятив-предикативних частин стилістично найбільш виразними є частини складносурядного речення з протиставленням:

Український народ i його мужнiсть надихнули весь свiт. Дали людству надiю, що справедливiсть не покинула наш цiнiчний свiт остаточно. I в ньому все ще перемагає не сила, а правда. Не грошi, а цiнностi. Не нафта, а люди (24.08.22).

Парцеляцiя як експресивний стилістичний прийом будується на факультативностi зв'язкiв слiв в простому реченнi i частин складного речення. Ця особливiсть дає можливiсть автору використовувати прийом парцеляцiї навмисно: розчленувати єдину синтаксичну структуру на декiлька самостiйних вiдрiзкiв.

Спiвставлення дистантного i контактного парцелятив з погляду експресивностi дозволяє стверджувати, що контактний парцелят експресивнiший: унаслiдок постпозицiї вiн незмiнно акцентується. Дистантний парцелят менш експресивний через свою дистантну позицiю, яка впливає на ослаблення зв'язку мiж парцелятом i базовою частиною i певною мiрою утруднює сприйняття сказаного. Iнодi при дистантному розташуванні парцелята виникає необхiдностi знову повертатися до базової частини, щоб вiдновити логiчний зв'язок мiж компонентами парцельованої конструкцiї. Порiвняємо контактний i дистантний парцеляти:

Ми вiдбудуємо все, що зруйнували окупанти. Вiд Волновахи до Чорткова. Бо це – Україна (13.06.22).

На жаль, вiднедавна цей день – особливо болiсний для нас усіх, для мiльйонiв українцiв. Якщо точнiше, для понад 12 мiльйонiв наших громадян. Уявiть собі! Тих, хто ще на початку цього року мав свiй дiм, повну безпеку, власнi плани на майбутнє (20.06.22).

Одним з окремих проявiв функцiї експресивного видiлення є акцентуацiя частини висловлення, що пiдкреслює деталь, факт, рису, певний момент. В цiй функцiї найчастiше вживаються означення, одиначнi i поширенi, рiзнi види обставин:

I зараз цей свiт стоїть перед вибором. Давно назрiлим, незручним для когось, неприсмним, а для когось – неминучим (03.08.22).

Але ми не дозволимо зробити це мiсто (Маріуполь – А.Ч.) мертвим. Ми повернемо його. Обов'язково (13.06.22).

Значною експресiєю i виразностiю вирiзняються також парцельованi конструкцiї, що мiстять парцелят – порiвняльний зворот. Вiдокремлення парцелята iз значенням порiвняння сприяє посиленню компаративного ефекту:

Ми зiткнулися з агресором, який iде на будь-яку жорстокiсть i пiдлiсть, щоб стверджувати, що нiбито iсторiя не змiнюється... Нiбито як було колись, так i буде знову. Нiбито в кого сила – у того й буде територiя, будь-яка, яку агресор хоче. Нiбито хто здатен на бiльшу пiдлiсть, у того й бiльше прав на Європу. Нiбито цивiлізованiсть абсолютно нiчого не варта – ось що манiфестує Росiя цiєю геноцидною агресiєю (14.05.23).

За допомогою парцеляцiї може бути пiдкреслена автором або суб'єктом мовлення емоцiйна оцiнка описуваних подiй, явищ. Парцелят може акцентувати суб'єктивну оцiнку сказаного, передавати рiзнi емоцiї: гнiв, обурення, здивування, радiсть, захоплення, схвалення тощо. Авторська оцiнка в парцелятi може передаватися рiзними способами: лексичними, синтаксичними, лексичними i синтаксичними одночасно.

Так розпочалося 24 лютого 2022 року. Найдовший день нашого життя. Найважчий день нашої новiтньої iсторiї (24.02.23)

Багатокомпонентнi i двокомпонентнi парцельованi конструкцiї з парцелятом-словом, поєднанням слiв або предикативною частиною i їх поєднанням, окрiм функцiї

експресивно-виділення, реалізують ще функцію інформативного поглиблення. Дана функція включає два різновиди: а) експресивно-доповнюючу і б) експресивно-розвиваючу. Парцельовані конструкції з доповнюючим парцелятом вносять нову інформацію, яка ще не представлена в базовій частині синтаксичними аналогами:

Ми захищаємо. Ми боремось. Так само, як і в час жахливих випробувань 20 століття (06.07.22).

Парцельовані конструкції з розвиваючим парцелятом уточнюють, пояснюють, розвивають представлену в базовій частині інформацію. Функція інформативного поглиблення виявляється у вираженні різних смислових відношень між частинами парцельованої конструкції. Ця функція покликана інтенсифікувати комунікативні можливості висловлення.

Окремим проявом експресивно-розвиваючої функції є пояснення висловленого в базовій частині. Одиночні, поширені, двокомпонентні, багатоконпонентні парцеляти конкретизують, пояснюють, доводять, підтверджують, розкривають зміст попередньої частини висловлення. В таких конструкціях основне значення вміщено в базовій частині, а парцелят лише роз'яснює певні деталі, розкриває значення сказаного.

Розрізняємо два типи парцельованих конструкцій з парцелятом-поясненням:

а) парцельовані конструкції, в яких парцеляти конкретизують певний член базової частини:

І треба залучати більше народів до нашої коаліції захисту свободи, особливо тих, проти кого Росія у 21 столітті вирішила застосувати один з найстрашніших видів зброї – голод. Штучний голод (26.07.22).

б) парцельовані конструкції, в яких парцеляти розкривають окрему тему. Такі конструкції, в основному багатоконпонентні, уподібнюються складному синтаксичному цілому і будуються за типом паралельного або послідовного підрядного зв'язку між базовою частиною і парцелятами:

Для чого ми говоримо про відновлення зараз, коли війна ще не завершилася? Щоб у перший день миру вже відчуті його повноцінно. Щоб уже була системна відбудова всього, що зруйнувала армія Росії. Щоб уже були гарантії безпеки для наших людей. Щоб люди вже знали, куди і як вони можуть повернутися, якщо вони виїхали за кордон, рятуючись від бойових дій. Щоб медична система відновила свій потужний потенціал. Щоб для батьків не залишилося жодних питань без відповідей про освіту, насамперед для їхніх діточок. Щоб люди точно знали, що для них є робочі місця в Україні і є вибір, як проявити себе. І щоб усі поважні наші ветерани й ветеранки, які пройшли пекло боїв реально відчували вдячність нашої держави (23.07.22).

Пояснювальну функцію виконують поширені багатоконпонентні парцеляти. Це зумовлено тим, що розгортання думки відбувається за допомогою нанизування парцелятів. Пояснювальний парцелят містить в собі однорідні члени речення, вставні слова і словосполучення, відособлені члени речення, однорідні і неоднорідні підрядні частини, тим самим розвантажує синтаксичну конструкцію згідно закону мовної економії.

Підвищення інформативності висловлення може відбуватися шляхом різного роду уточнень, оформлених парцелятами. Функція уточнення покликана заповнити логіко-смислово незавершеність попереднього контексту, внести в нього доповнення, правки. Парцеляти актуалізують уточнення деталей

описуваного явища, факту. Парцельовані конструкції можуть виражати:

а) уточнення-доповнення:

За рік фактично кожен українець когось втратив. Батька, сина, брата, маму, доньку, сестру. Кохану людину. Близького друга, колегу, сусіда, знайомого... (24.02.23)

б) уточнення-обставини дії:

Ну а завтра – знову в бій. З новими силами. З новими крилами (25.06.22).

в) уточнення якості, ознаки:

Ми ніколи не заспокоємось, доки російські вбивці не понесуть заслужену кару. Кару міжнародного трибуналу. Суду Божого. Наших воїнів. Або всіх їх разом узятих (24.02.23).

Особливу експресивність мають парцельовані конструкції з нанизуванням парцелятів, що слідуєть один за одним. Найбільш виразні ті, в яких кожний наступний парцелят залежить від попереднього, тобто де відбувається послідовний розвиток думки:

Ми зробимо все, щоб кожна українська дитина змогла повернутися додому, в Україну, у своє місто, свій двір, у свій дім, свою кімнату, своє ліжко, у своє дитинство. Повернутись у нормальне життя, де не буде війни. І не буде понять «внутрішньо переміщені особи», і – що дуже боляче – «біженці», і не буде таких болючих понять, як «депортація». Де татова казка й мамина колискова лунатимуть не по відеозв'язку, а наживо. І де ніколи більше не буде нових щоденників Анни Франк і Єгора з Маріуполя. Де безпечно. Де вільно. І мирно. А значить, де Україна (31.05.23).

Нанизування одного парцелята на інший, використання ланцюга парцелятів сприяє ще більшому смислово виділенню відокремлених частин висловлення, посиленню їх емоційно-експресивного звучання. Така побудова дозволяє автору створити особливу ритмізацію тексту, досягти інтонаційно-змістовного нагнітання завдяки використанню парцеляції однорідних членів або додаткових частин.

Значна кількість парцельованих конструкцій використовується як засіб вираження висновку, підтвердження висловленої думки. Таким чином вони реалізують резюмуючу функцію: зазвичай виділяється один з однорідних членів або однорідна підрядна частина, які виконують узагальнюючу функцію по відношенню до базової частини.

Російська держава стала найбільшою терористичною організацією світу. І це факт. І це має бути юридичний факт. І кожен у світі повинен знати, що купувати чи перевозити російську нафту, зберігати зв'язки з російськими банками, платити податки й мита російській державі – це давати гроші терористам (27.06.22).

Таку ж функцію виконують парцельовані конструкції, вжиті в кінці абзацу або окремим абзацом, що закінчує текст. Парцелят виконує функцію завершення думки, він ніби становить висновок з попереднього повідомлення, оформлюючи таким чином кінцівку тексту:

Це був рік стійкості. Рік небайдужості. Рік мужності. Рік болю. Рік надії. Рік витримки. Рік єдності.

Рік незламності. Лютий рік незламності (24.02.23).

Вживання парцелята окремим абзацом дещо змінює аспект оповіді, створює умови для переходу від простого викладення фактів до їхньої оцінки. Парцелят зосереджує на собі увагу, актуалізує ті фрагменти, яким надається експресивного характеру.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, парцельовані конструкції призначені для спрощення синтаксичної організації висловлення, вони відрізняються навмисністю вживання і виконують функцію впливу та емоційного виділення. Описані випадки стилістичного використання прийому парцеляції далеко не вичерпують всього різноманіття реалізації тих стилістичних можливостей, якими володіє цей прийом. Слід відзначити, що парцельовані конструкції рідко виступають в одній стилістичній функції. Зазвичай для створення особливої експресії художнього або публіцистичного тексту вони використовуються в поєднанні з різноманітними лексичними засобами і експресивними синтаксичними прийомами. Досліджуваний матеріал дозволив вказати на найбільш частотні стилістичні функції, що є характерними для парцельованих конструкцій в публічних промовах президента В. Зеленського.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі явища парцеляції на матеріалі інших жанрів та функціональних стилів, у з'ясуванні його структурної організації, критеріїв класифікації з метою створення цілісного уявлення про цей прийом експресивного синтаксису.

Література:

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
2. Топчий Л.М. Функціонально-стилістичні вияви парцеляції у творі Мирослава Дочинця «Вічник. Сповідь духу». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* Том 30. № 2. Ч. 1, 2019. С. 42-46.
3. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2007. 18 с.
4. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 1999. 15 с.

Cheberiak A. Functional and stylistic characteristics of parceled constructions as an expressive syntax phenomenon

Summary. The article deals with the functional and stylistic characteristics of parcellation (sentence fragmentation) as an expressive syntax phenomenon. It is established that parcellation functions on the border of language and speech. The phenomenon of parcellation is caused by the penetration of oral and conversational tendencies into written practice, it is intended to create a deliberate expressive and emotional impact on the reader. The syntactic phenomenon of parcellation is the result of the intonational and semantic division of a single syntactic structure into several segments-expressions with the aim of emphasizing of the parted elements.

The stylistic effect of parcellation depends not only on the meanings it expresses, but also on the structure of the parceled constructions, i.e. on how many components it consists of, what syntactic units the parceled element contains, how the parceled component is separated from the base word of the base component. It is proved that from the point of view of expressiveness, multicomponent parceled constructions are more expressive. The parted components of such constructions create a special expressive load, actualize each parceled element, create a certain gradation, dynamics, and rhythmicity of the utterance. The comparison of distant and contact parceled elements in terms of expressiveness showed that the contact parceled element due to its postposition is more expressive as it is invariably accentuated.

The stylistic emphasis in parcellation is placed on the attached fragment. It reinforces the informational content of the basic component, emphasizes its significance, focuses the reader's attention on the expressiveness of the highlighted element, and makes it more emotionally emphasized. Parceled constructions in public speeches, combined with various lexical and syntactic stylistic devices, perform the functions of dynamization, accentuation, clarification and expressiveness of speech.

Key words: parcellation, sentence fragmentation, expressive syntax, functional and stylistic features, base component, parceled component.